

Irena Juozeliūnienė, Laura Kanapienienė, Airina Kazlauskaitė

Atotolio šeima¹: nauja užduotis šeimos sociologijai

Santrauka. Šeimos narių laikina emigracija iš Lietuvos nėra naujas reiškinys, tačiau jo mastai tampa iššūkiu šeimos institutui. Susiduriama su naujais reiškiniais: vienas arba abu tėvai išvyksta į užsienį, o vaikai gyvena Lietuvoje vieni, globojami giminių, valstybės. Kaip vertinti šiuos šeiminių gyvenimo pokyčius? Ar šie transnacionaliniai šeiminiai dariniai taps alternatyva branduolinei šeimai, kaip kadaise ja tapo sugyvenimas, švytuoklinės šeimos, sambūvis pavieniui? Akistata su nauju šeiminiu dariniu skatina klausti: kas yra atotolio šeima, atotolio vaikai? Koks kognityvinis ir emocinis krūvis slypi atotolio šeimų viešame diskurse ir kaip šis naujas šeiminių darinys gali būti konceptualizuojamas akademiniam lygmenyje? Straipsnyje aptariami trijų sociologinių tyrimų, atliktų 2004-2006 metais rezultatai. Dviejuose tyrimuose analizuojamas atotolio šeimų problematikos pateikimas Lietuvos spaudoje ir internetiniame portale DELFI, trečiame – aptariami I. Levin metodu nustatyti atotolio vaikų stigmatizavimo būdai ir stigmos valdymo strategijos. Remiantis tyrimo metu atskleistais atotolio šeimų ypatumais siūloma naujo šeiminių darinio teorinė refleksija „šeiminio streso“, „socialinių mainų“ teorijų požiūriu. Svarstomos socialinių tinklų, šeiminių problemų prieigų taikymo bei rizikos tezės eksplikacijos galimybės. Apibendrinimai pateikiami tyrimo gairių pavidalu².

Esminiai žodžiai: emigracija, atotolio šeima, „palikti vaikai“, vienišumas, stigmatizavimas, stigmos valdymas.

Keywords: emigration, families with parents abroad, „abandoned children“, desolation, stigmatization, stigma management.

Įvadas

Lietuvai įstojus į Europos sąjungą suaktyvėjo trumpalaikė ir ilgalaikė žmonių emigracija iš Lietuvos. Susiduriama su naujais reiškiniais: vienas arba abu tėvai išvyksta į užsienį, o vaikai gyvena Lietuvoje vieni, globojami giminių, valstybės. Šeimos narių

¹ Atotolio šeimos objektas yra asmenų grupė, kurioje vienas tėvų (abu tėvai) ir vaikas (-ai) gyvena skirtinguose namų ūkiuose skirtingose šalyse. Šie asmenys suvokia save kaip šeimą (ir artimiausios socialinės aplinkos taip pat laikomi šeima). Terminą „atotolio šeima“ 2006 metais pasiūlė I. Juozeliūnienė ir M. P. Šaulauskas. Terminas „atotolio šeima“ nurodo į „tolį“, bet ne atskirtumą, jame nėra stigmatizuojančios konotacijos, o turinys žymi tiek erdvės charakteristiką, tiek ir tarpasmeninių santykių pobūdį. Ekonominė emigracija yra vienas iš veiksmų, nulemiančių atotolio šeimos konstrukta.

² Straipsnis parašytas vykdant Vilniaus universiteto Mokslo komiteto remiamą projektą „Lietuvos emigrantai ir jų vaikai: atotolio šeimų sociologinis tyrimas“.

emigracija nėra naujas reiškinys, tačiau jo mastai tampa iššūkiu šeimos institutui.³ Išgyvenimo reikmės koreguoja tarpasmeninius santykius poroje, tarp tėvų ir vaikų ir telkia žmones ne tik giminystės ryšių, bet ir bendrų vertybių ir interesų pagrindu. Nauji transnacionaliniai šeiminiai dariniai byloja apie naują tarpasmeninių santykių raišką, naujo tipo bendruomenes.

Kaip vertinti šiuos šeiminio gyvenimo pokyčius bei visuomeniškumo proveržius? Kokie bus naujos šeimos sampratos ir visuomeniškumo sklaidos padariniai? Ar šie transnacionaliniai šeiminiai dariniai, išorinių ir vidinių mainų susietos socialinės šeimos, inicijuotos emigracijos procesų, taps viena iš alternatyvų branduolinei šeimai, kaip kadaise ja tapo sugyvenimas (angl. *cohabitation*), švytuoklinės šeimos (angl. *commuting families*), sambūvis pavieniui (angl. *Living Apart Together*)?⁴

Šeimos diskurse nurodoma, kad kiekvienas laikotarpis iš naujo išranda šeimos konstrukta jį išskleisdamas savame teorinės refleksijos lauke. Kiekviena šeiminė partnerystė reprezentuoja laikotarpį atitinkan-

čių idėjų ir idealų visumą ir orientuoja į konkrečias socialines reikšmes. Pasikeitus kasdienio gyvenimo aktualijoms atsiskleidžia naujos šeimai ir santuokai priskiriamos socialinės reikšmės, įsipareigojimų ir seksualumo modeliai, atskirties ir galios paskirstymo strategijos. Kadaise įteisintas „normalumas“ bei jo marginalios formos, paženklintos „netradiciškumu“, „nepilnumu“, pareikalauja teorinės refleksijos bei tyrimo metodų peržiūros. Šeimines partnerystės istorinė analizė byloja, jog „deviacija“ ilgainiui įsitvirtina kaip „norma“, reprezentuojanti „čia ir dabar“ situaciją. Ar Lietuvoje atotolio šeimos įsitvirtins kaip „norma“, analogiškai Filipiniečių šeimoms?⁵

Pirmasis bandymas Lietuvos mastu nustatyti atotolio šeimų ir atotolio vaikų skaičių, inicijuotas Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos, bendradarbiaujant su LR Švietimo ir mokslo ministerija byloja, kad nemažėjant migracijos mastams tokia perspektyva yra visai tikėtina. Tarptautinės migracijos organizacijos remiamo darbo migrantų tyrimo rezultatai patvirtina keliamų klausimų aktualumą (Maslauskaitė,

³ Iš tiesų, oficialioji statistika byloja apie įspūdingus emigracijos mastus. Nuo 2001-2002 m. iš Lietuvos emigravo 68.8 tūkst. gyventojų. 2006 m. daugiausiai gyventojų deklaravo emigraciją į Jungtinę Karalystę (3.2 tūkst.), JAV (1.7 tūkst.), Airiją (1.3 tūkst.), Vokietiją (1.1 tūkst.), Ispaniją (0.7 tūkst.). Nurodoma, kad 12.8 tūkst. gyventojų išvyko į užsienį nedeklaravę savo išvykimo, iš jų 41.9 proc. turėjo vaikų (13.3 proc. išvyko su vaikais, o 7.8 proc. išvyko be vaikų). Nuo 2001 m. susituokę asmenys sudaro beveik pusę emigruojančiųjų, nuo 2003 m. dažniau emigruoja susituokusios moterys, nei susituokę vyrai. Savo išvykimo dažniau nedeklaruoja vyrai (Statistikos departamentas 2007).

⁴ Plačiau šiuo klausimu žr.: Juozeliūnienė, Irena. 2003. *Janas Trostas ir šeimos sociologija: naujos tyrimo galimybės*. Vilnius: Garnelis.

⁵ 7.38 mln. filipiniečių dirba ir gyvena daugiau nei 160 pasaulio šalių. Ekonominė emigracija šioje šalyje įsitvirtino kaip namų ūkių valdymo strategija. Dauguma filipiniečių šeimų yra transnacionalinės. Vieno tėvų ekonominė emigracija yra remiama vyriausybinių programų. Nuo 1982 metų vyriausybės agentūros reguliuoja emigracijos srautus ir kryptis, įteisindama Filipinus kaip darbo jėgą eksportuojančią šalį (Parrenas 2005).

Stankūnienė 2007). Šiame straipsnyje pristatysime sociologinį nagrinėjamų reiškinių tyrimo aspektą, tokiu būdu inicijuodami atotolio šeimų akademinę diskusiją. Aptarsime atliktų tyrimų rezultatus ir pateiksime rezultatus konceptualizuojančias išvagas. Remsimės VU FSF Sociologijos katedroje veikiančios „Šeimos tyrimo“ grupės kuriamą teorine ir empirine baze⁶.

Atotolio šeima Lietuvos spaudoje ir internetiniame portale DELFI

Pastaraisiais metais vis didėjantis susidomėjimas emigrantų šeimomis viešame diskurse pavirsta „emigracijos pasekmių panika“. Dar prieš keletą metų trumpalaikė ekonominė emigracija neatrodė pavojinga, į ją buvo žvelgiama kaip į priemonę mažinti nedarbą, turėti didesnes pajamas, įsigyti naudingos patirties užsienyje. Šiuo metu atsiskleidžia „neigiamos“ darbo jėgos laisvo judėjimo pasekmės. Nerimaujama, kad išaugs nauja karta su jai būdingais skiriamaisiais požymiais – polinkiu į smurtą, tarpasmeninių santykių ir savimonės ypatumais. Atotolio šeimos ir vaikai jau išskiriamos kaip atskiros socialinės grupės, kurioms reikalingas tiek visuomenės, tiek ir valstybės dėmesys, ne mažesnis nei dėmesys našlaičiams, socialiai remtinoms ir „probleminėms“ šeimoms.

Apie didėjantį problemos mastą pirmieji prakalbo žurnalistai, į diskusijas įtraukdami vaikų teisių apsaugos darbuotojus, globos namų, vidurinių mokyklų ir darželių vadovus bei personalą, psichologus. Pateikdami sukrečiančių faktų, mesdami kaltinimus išvykstantiems tėvams, jie, savo profesijos priemonėmis, siekė atkreipti skaitytojų dėmesį į netikėtai greitai plintantį fenomeną, kuriame glaudžiai susiję įsidarbinimo, emigracijos, šeiminių partnerystės, tėvų-vaikų, vaikų-globėjų, vaikų psichinės sveikatos ir kt. klausimai.

Būtina pripažinti žurnalistų nuopelnus plėtojant atotolio šeimų klausimus viešame diskurse, tačiau reikia išvengti ir pavojus, slypinčius aiškios teorinės refleksijos stokojančiose duomenų interpretacijose, atsitiktinių terminų, nepagrįstų analogijų vartojime. Nuoširdus susirūpinimas tokių šeimų ir vaikų likimu gali pavirsti juos stigmatizuojančių klišių konstravimu.

Nerimą kelia tendencija tėvų išvykimą dirbti į užsienį viešai sieti su išskirtinai neigiamomis pasekmėmis – vaikų savižudybėmis, paauglių delinkventiniu elgesiu. Nepateisinamas yra atotolio šeimų ir „asocialių“/ „probleminių“ šeimų sutapatinimas bei šių terminų sinonimiškas vartojimas. Dažnai emigrantų šeimos yra pavadinamos „išskirtomis“ šeimomis, o vaikai – „niekieno“, „pa-

⁶ VU Filosofijos fakultete Sociologijos katedroje veikianči „Šeimos tyrimo“ grupė (vadovė I. Juozeliūnienė) emigrantų šeimų klausimais domisi nuo 2004 metų. VU FSF sociologijos specialybės bakalaurių (L. Kanapienienė, A. Kazlauskaitė, V. Dovidauskaitė) darbuose, parengtuose 2006-2007 m., eksplikuojamos teorinės išvagos ir taikomos atotolio šeimų tyrimuose. Kokybiniai tyrimai atliekami I. Levin trijų pakopų šeimų tyrimų metodu. Nagrinėjamos „Šeimos grupės konferencijos“ (*Family Group Conference*) metodo (Omre, Schjelderup 2002) taikymo Lietuvoje galimybės.

liktais“, „nereikalingais“, „telefoniniais“. Neatsižvelgiama į tai, kad stigmatizuojančių terminų sklaida gali sukelti antrinę stigmatizaciją, be to, reiškiasi dar giliai išsaknijusi tradicija kalbėti vaikų vardu, nesiteiraujant jų nuomonės.

Gal iš tiesų teisingas Z. Baumanas apie emigrantų šeimas rašydamas, kad neišvengiama modernizacijos pasekmė yra „nuniokotų, atliekamų ir išbrokuotų gyvenimų“ (angl. *wasted lives*) sklaida? Nepakantumas šiuo laikmečiu reiškiasi tuo, kad tam tikros žmonių grupės yra įvardijamos kaip visuo- menės „atliekos“, kurios erzina „dorus“ piliečius. Tuo pat metu autorius taikliai pri- mena, kad šias „atliekas“ pasigaminome *pa- tys* (Bauman 2004; 5).

Šioje straipsnio dalyje bus pristatyti dviejų tyrimų, analizuojančių atotolio šeimų pateikimą spaudoje ir internetiniame portale DELFI, rezultatai.

Atotolio šeimų struktūrinė charakteristika

Oficialios statistikos ir empirinių duomenų stoka 2005 metais paskatino atlikti pirmųjų spaudos publikacijų apie emigrantų šeimas ir internetinio portalo DELFI komen- tarų turinio analizę.⁷ Siekėme susipažinti su problemos apmatais ir nubrėžti bendriausias tolesnių sociologinių tyrimų gaires.

Nustatėme, kad atotolio šeimų proble- matikoje susipynė teisinis, pedagoginis, psi-

chologinis aspektai; galima gilintis į emig- racijos procesus ir jų žmogiškas pasekmes, vaiko ir tėvų psichinės sveikatos, įveikos me- chanizmų klausimus. Be to, šeimų proble- matiką galima nagrinėti tėvų, vaikų, globė- jų, kitų reikšmingų asmenų (mokytojų, kai- mynų, draugų) požiūriais.

Išnagrinėjus straipsniuose ir komenta- ruose minimas atotolio šeimų struktūrinės charakteristikas galime teigti, kad tokios šeimos nėra homogeninė grupė, todėl nederėtų kalbėti apie atotolio šeimas apskritai. Galima skirti šeimų tipus, vadovaujantis *tri- mis kriterijais: pirma*, pagal tai, kuris šeimos narys išvyko į užsienį (motina, tėvas, abu tė- vai)⁸; *antra*, pagal tėvų santuokinį statusą iš- vykimo į užsienį momentu (sutuoktiniai, su- gyventiniai, išsiskyre, našliai, vieniši), *trečia*, pagal vaiko globos Lietuvoje pobūdį (vaikus globoja motina/tėvas, seneliai, dėdės/tetos, broliai/seserys, kiti giminaičiai, gyvena globos namuose, gyvena vieni). Kiekvienu atveju šeimos struktūra, tarpasmeniniai santykiai ir pro- blemų įveikos būdų patirtis yra savita.

Atotolio vaikų emocinės savijautos ir bendravimo ypatumų reprezentacija

Išskyrėme vaikų vienišumo ir vaikų stigmatizavimo klausimus. Bandėme at- skleisti kaip yra suprantama „meilė vai- kams“, ką reiškia „palikti vaikus“?

Vienišumas. Kalbant apie atotolio vai- kus dažnai pavartojamos sąvokos „vienišu-

⁷ Analizei atrinkti 6 straipsniai atotolio šeimų tema, publikuoti 2004-2005 metais Lietuvos dienraš- tyje „Lietuvos rytas“, rajono laikraštyje „Klaipėda“, žurnale „Ekstra“ ir 120 šių publikacijų komentarų.

⁸ Būtina pastebėti, kad daugelyje straipsnių ir komentarų šeimos, kuriose išvykęs tėvas, nevadina- mos atotolio šeima, o su motina Lietuvoje gyvenantis vaikas nevardinamas „paliktu“.

mas“ ir „vienatvė“ („psichologinė vienatvė“, „kosminė vienatvė“). Paprastai sąvokos „vienatvė“ ir „vienišumas“ vartojamos sinonimiškai. Mūsų nuomone, sąvokai „vienatvė“ suteikiama sąvokos „vienišumas“ reikšmė, todėl vartosime sąvoką „vienišumas“. Suaugusieji (globėjai, tėvai, mokytojai, auklėtojai, gydytojai) konstatuoja, kad vaikai jaučiasi vieniši, nepriklausomai nuo to, kas yra jų globėjai. Vienišumas fiksuojamas netgi tuomet, kai išvykę tėvai akivaizdžiai rūpinasi vaikais: siunčia dovanų, drabužių, pinigų, nuolat bendrauja su vaikais telefonu.

Vaikų vienišumas apibrėžiamas dvejopai: 1) vienišumui suteikiama „laukimo“ reikšmė (elgesio charakteristika); 2) jautrumo arba agresyvumo reikšmė (emocinės būklės charakteristika).

Vienišumas, kaip laukimas, apibūdinamas kaip pastovus laukimas tėvų skambučio, dovanos, tėvų atvykimo atostogoms ar galutinio sugrįžimo. Paprastai vienintelė bendravimo su tėvais priemonė yra pokalbiai telefonu, rečiau laiškai. Būtent bendravimo priemonių ribotumas labai sureikšmina telefoninius pokalbius. Skambučių dažnis suskirsto vaiko gyvenimą į jam reikšmingus laiko periodus „nuo skambučio iki skambučio“. Laukiama ne tiek savaitgalių, švenčių, kiek tėvų apsilankymo dienų, fiksuotų skambučio dienų ir valandų. Kitaip tariant, galima kalbėti apie savitą laiko suskirstymą ir jo pajautimą.

Dar vienas svarbus laiko pajautos ypatumas yra tėvų sugrįžimo kaip vaiko gyvenimo „centrinio“ įvykio įsitvirtinimas. Visi kiti vaiko gyvenimo įvykiai yra surikiuojami šio reikšminio įvykio atžvilgiu. Kitaip ta-

riant, išsiskyrimo situacija suvokiama kaip laikina, t.y. tėvai sugrįš. Kadangi dažnai išsiskyrimo terminai nėra griežtai apibrėžiami, be to, pratęsimi, nes tėvai pasilieka užsienyje ilgiau, nei planavo, informacijos stoka yra kompensuojama vaiko svajonėmis. Dažnas vaikas pasakoja, kad tėvams sugrįžus, visa šeima gyvena drauge arba tėvai pasiims vaiką į užsienį visam laikui. Tėvų pažadai ir vaikų svajonės apie išvykimą iš Lietuvos ypač trukdo vaikams adaptuotis naujoje situacijoje: vaikai nelinkę planuoti savo gyvenimo Lietuvoje (pavyzdžiui, tolesnio mokymosi, įsidarbinimo), nesistengia gerai mokytis, įsigyti draugų, kartais stengiasi parodyti savo išskirtinumą bei abejingumą viskam, kas vyksta šalia jų („Viskas laikina“).

Vienišumas besireiškiantis jautrumu arba agresyvumu, dar kitaip pavadinami „padidėjusiu jautrumu“ arba „padidėjusiu agresyvumu“, pabrėžiant takoskyrą su įsivaizduojamu „normaliu jautrumu“ ir „normaliu agresyvumu“.

„Padidėjęs jautrumas“ pasireiškia poreikiu surasti „reikšmingus kitus“ asmenis, laikinai atstojančius išvykusius tėvus. Jais tampa globos namų auklėtojos, mokytojos, paauglių grupės, „gatvės komandos“ ir kt. „Padidėjęs agresyvumas“ suprantamas kaip jėgos panaudojimas, „atstūmimas“, šalinimasis. Agresija kyla reaguojant į bendraamžių pastabas dėl tėvų išvaizdos, veiklos pobūdžio ir kt. Nurodoma, kad daugelis vaikų linkę idealizuoti savo tėvus, „gina jų garbę“ kerštaudami, įsiveldami į muštynes.

Atlikto tyrimo duomenimis „vienišumas“ nėra išskirtinai atotolio vaikų cha-

rakteristika. Vienišumą gali jausti išsiskyrusių tėvų vaikai, keliuose darbuose dirbančių tėvų vaikai, nuolatos konfliktuojančių tėvų vaikai.

Ar galime konstatuoti skirtingą „vienišumo“ raišką? O gal „vienišumą“ lemia skirtingos priežastys: tėvų skyrybos, išvykimas, abejingumas ir kt.?

Atotolio vaikų stigmatizavimas pasireiškia jų „kitoniškumo“ pabrėžimu, nepanašumu į „normalių“ šeimų vaikus, „kitoniškumui“ suteikiant išskirtinai neigiamą reikšmę. Pažymimas „nukrypimas“ nuo standartinių tėvų-vaikų santykių. Nurodoma, kad atotolio vaikai yra tėvų „palikti dėl pinigų“, nes tėvams svarbiau pinigai nei vaikai. Vaikai yra vadinami „nemylimais“ vaikais, nes mylimo vaiko tėvai nepaliktų. Suformuluojamos dvi alternatyvos: materialinė gerovė ar rūpinimasis vaiku, ir daroma išvada, kad tėvai pasirenka pinigus, ne vaikus. Kaltinami tėvai ir gailimasi vaikų. Būti „paliktu“ yra gėda.

Tėvai ir globėjai nurodo, kad tokią socialinę stigmą reikšmę konstruoja vaiką supantys suaugusieji asmenys: vaikų darželio auklėtojos, mokyklos mokytojai, kaimynai. Neigiamą nuomonę apie save vaikas išgirsta tiek iš suaugusiųjų, tiek iš savo bendraminčių. Pastarieji ją išgirsta namuose iš tėvų. Suaugusieji „apkaltomis“ sukonstruoja stigmą dėl „netinkamos“ vaiko aprangos (dažnai geresnės, nei kitų vaikų), „netinkamo“ auklėjimo ir kt.

„Palikti“ vaikas ir „nemylėti“ vaiko. Vienišumo ir stigmatizavimo temos dažnai siejamos su sąvokomis „palikti“ vaikas ir „nemylėti“ vaiko. Paprastai šios sąvokos yra var-

tojamoms sinonimiškai kaltinant tėvus dėl vaiko pasmerkimo vienatvei varan pinigų ar asmeninių (egoistinių) tikslų (įdomiau gyventi, vengti tėvo/motinos pareigų, sunkumų ir kt.), dėl psichologinės traumos vaikui, pažeisto tapatumo, rimtų neigiamų pasekmių ateityje.

Kita vertus, randama ir tėvus teisinančių nuomonių. Vaikas „paliktas“, nes tėvai gelbėjasi nuo skurdo, neturint gerai apmokamo darbo Lietuvoje, rūpinasi vaiko ateitimi, apsaugoja nuo bendraamžių patyčių dėl skurdo. Konstatuojama, kad toks išsiskyrimas yra laikinas, o jo neigiamos pasekmės yra pernelyg sureikšminamos.

Vaikai skirtingai reaguoja į tėvų apsisprendimą dirbti kitoje šalyje. Yra komentarų, kurie baigiasi retoriniu klausimu: „Ar tu pats buvai paliktas? Ar žinai ką reiškia būti paliktam?“ Būtina pabrėžti, kad ne visi vaikai jaučiasi „palikti“ ir mano, kad tėvų išvykimas dirbti svetur jiems nėra žalingas. Jų nuomone, stigmą konstruoja ir vartotojai yra žmonės „iš šalies“ (kaimynai, mokytojai, kiti).

Sąvoka „mylėti“ vaikas yra siejama su rūpinimusi vaiko materialine gerove ir psichologine sveikata, aukojimusi vaiko labui, gyvenimu su vaiku viename namų ūkyje, nuolatiniu bendravimu. Išvykus, meilė vaikui yra siejama su bendravimu telefonu, dovanomis, pinigais, kaltės jausmu, verkimu naktimis, liūdesiu dėl vaikų, lepinimu, perdėta vaiko globa (neigiama reikšmė).

Pirmųjų straipsnių atotolio šeimų tema ir jų komentarų analizė paskatino ieškoti analogijų tarp tokių šeimų ir šeimų po skyrybų bei pakartotinės santuokos šeimų (Levin, Trost 2000; Levin 2004).

Atotolio šeimų reprezentacija 2004–2006 metų spaudoje

Didėjant emigracijos mastams (ypač nuo 2004 metų gegužės mėnesio Lietuvai tapus ES nare) Lietuvos žiniasklaidoje padidėjo publikacijų skaičius atotolio šeimų tema. 2006 metais buvo atlikta straipsnių Lietuvos žiniasklaidoje analizė.⁹ Siekėme nustatyti koks semantinis laukas dominuoja, aprašant atotolio šeimas, kaip jų savitumas yra pateikiamas straipsnių antraštėse, kokia yra straipsnių turinio struktūra ir ypatumai.

Nustatyta, kad pusė analizuojamų straipsnių yra analitiniai, kuriuose aptariamos emigracijos priežastys arba motyvai, nurodomos emigracijos pasekmės emigrantams arba jų vaikams. Kita pusė straipsnių yra deskriptyvinio pobūdžio, kuriuose aptašojamos gyvenimo istorijos, atskirų asmenų patirtys, pateikiami interviu.

Net 63,0 proc. straipsnių vyrauja neigiamas šeimų problematikos pateikimo kontekstas: smerkiami emigravę tėvai, nurodomi neigiami tėvų emigracijos padariniai vaikams; 16,0 proc. straipsnių pateikiami teigiamame kontekste: aprašomos tei-

giamos šeimų patirtys, sėkmingos gyvenimo istorijos. Dažniausiai sėkme yra pavadinama aukštesnė šeimos materialinė gerovė. Likusieji straipsniai pateikiami neutraliu aspektu, pateikiant faktus ir vengiant vertinimų (21,0 proc.). Išanalizavus straipsnių apie atotolio šeimų vietą leidinyje, nustatyta, kad 16,0 proc. straipsnių pateikiami pirmajame leidinio puslapyje; 26,0 proc. – pirmuose penkiuose leidinio puslapiuose.

Tyrime naudotos dvi turinio analizės metodikos: antraščių analizė ir straipsnių turinio analizė, pagal kompiuterinę programą „Hamlet II“¹⁰. Antraštės – svarbi straipsnių dalis, nes jose fiksuojama pagrindinė straipsnio mintis. Analizuojant antraštes siekėme išskirti, kaip jose pristatomas analizuojamas reiškinys, kokie raktiniai žodžiai parenkami, kokia yra pavadinimo nuotaika. Kalbant apie antraščių sukuriamą nuotaiką, straipsnius galima suskirstyti į dvi grupes:

Pirmajai grupei priskirtos antraštės, atotolio šeimų savitumus pristatančios *neigiamame kontekste*. Jos sudaro 58,0 proc. straipsnių antraščių. Šiose antraštėse žodis „vaikai“ dažniausiai vartojamas su neigiamą reikšmę turinčiais žodžiais: našlaitystė,

⁹ Analizei pasirinkta žiniasklaidos forma – spauda (laikraščiai ir žurnalai). Kadangi šis fenomenas yra naujas ir straipsnių analizuojama tema nėra daug, paieška nebuvo ribojama konkrečiais spaudos leidiniais. Straipsniai buvo atrinkami naudojantis Lietuvos integruotos bibliotekų informacijos sistema. Analizei atrinkti 38 straipsniai, publikuoti 2004–2006 m., kurių bendra apimtis sudaro 38 000 žodžių. Straipsniai, aprašantys atotolio šeimos ypatumus, rasti įvairaus pobūdžio spaudoje: didžiausiose šalies dienraščiuose („Lietuvos Rytas“, „Kauno diena“), rajonų laikraščiuose („Šiaulių kraštas“, „Klaipėda“, „Gimtasis Rokiškis“, „Naujasis Gėlupis“ ir kt.), žurnaluose („Veidas“, „Ekstra“, „Dialogas“, „Laima“).

¹⁰ Programos autorius Alan Brier. Ši programa padeda suskaičiuoti žodžių pasikartojimo dažnį tekste, atskleisti, kokios temos dominuoja straipsniuose ir nustatyti ryšius tarp išskirtų reikšminių žodžių. Prieš atliekant turinio analizę Hamlet II programos pagalba, buvo tinkamai paruoštas tekstas: straipsniai paverčiami elektroninėmis bylomis, po to tekstas buvo delituanizuojamas, t.y. visos lietuviškos raidės pakeičiamos lotyniškėmis raidėmis. Taip pat buvo koreguojamas tekstas, siekiant išvengti dviprasmybių, kadangi tolesnei analizei naudojamos tik žodžių šaknys.

aukos, pamestinukai, išduoti, nelaimingi, vieniši ir pan. Autoriai smerkia emigravusius tėvus. Emigracijos reiškinys siejamas su neigiamomis pasekmėmis. Pavyzdžiui, „Emigracijos ryškštė: vieniši ir įžūlūs vaikai“, „Našlaitystė esant gyviems tėvams“ ir pan.

Antrąją grupę sudaro *neutralūs* publikacijų pavadinimai, nesukuriantys konkrečios nuotaikos. Tokių antraščių yra 42,0 proc. Šiuose pavadinimuose emigracija pateikiama kaip faktas, vengiama išankstinio nusistatymo. Juose retai vartojami žodžiai, susiję su namais, šeima, dažniausiai – su emigracija, Lietuva ir jų sinonimais. Pvz.: „Kaimas emigruoja į Vakarų“, „Darbas Šveicarijoje pravėrė akis“, „Švedas sugrįžo iš Švedijos“ ir pan.

Straipsnių turinio analizė leidžia atskleisti pagrindinę tekstų turinio struktūrą. Programos „Hamlet II“ pagalba suskaičiavus žodžių dažnius išrinkti dažniausiai straipsniuose vartojami žodžiai ir jų sinonimai.

Kokybinės turinio analizės metu paaiškėjo, kad tėvų išvykimas už sienį Lietuvos žiniasklaidoje nagrinėjamas *ekonominiu aspektu*. Plačiau aptariamas tik vienas emigracijos motyvas – materialinės gerovės siekis; tokiems emigracijos motyvams, kaip asmens savirealizacija, geresnių galimybių, ateities perspektyvų paieškos skiriama mažai dėmesio. Šeimos narių bendravimo ypatumai, tėvams išvykus į užsienį, vaikų globos organizavimas, aplinkinių žmonių parama taip pat nesulaukia didesnio žiniasklaidos dėmesio.

Tolimesnės analizės metu buvo ieškoma ryšių tarp išskirtų prasminių žodžių grupių. Tai leido nustatyti, kokie raktiniai žodžiai ir jų sinonimai tarpusavyje yra vartojami dažniausiai bei kokiame kontekste jie

kartu sutinkami, t.y. kokias pastovias grupes (klasterius) jie sudaro.

Nustatyta, kad dažniausiai pasikartojantis prasminis vienetas „vaikai“ tekste paminėtas 1191 kartų. Tai sudaro 21,7 proc. viso žodynėlio. Taip pat dažnai minimi prasminiai vienetai: darbas (atitinkamai 725, 13,2 proc.), gimtinė (670, 12,2 proc.), užsienis (658, 11,2 proc.), tėvai (622, 11,3 proc.) ir t.t. Taigi, iš pateiktų duomenų matome, kad daugiau nei trečdalį viso žodynėlio sudaro dvi žodžių grupės: vaikai ir darbas. Vadinas, žiniasklaidoje kalbant apie atotolio šeimą, būtent šiems aspektams skiriamas didžiausias dėmesys – darbui užsienyje ir emigrantų vaikams.

Porinių dažnių skaičiavimas parodė, kurie prasminiai vienetai sakinyje dažniausiai randami kartu. Šio analizės etapo metu nustatyta, kad didžiausią dažnį turi sąvokų „vaikai“ ir „tėvai“ pora. Jie kartu randami 356 sakiniuose. Taip pat dažnai kartu randami reikšminiai žodžiai „darbas“ su „užsieniu“ - 249 sakiniuose, „vaikai“ su „globėjais“ (249 sakiniuose).

Žodžių grupės, nusakančios išgyvenimus, neigiamas emocijas pasikartoja 152 kartus. Žodis „išgyvenimai“ dažniausiai vartojami kartu su žodžiu „vaikai“, jie net 70 sakinių randami kartu, o tai sudaro beveik pusę viso žodžio „išgyvenimas“ dažnio. Taigi, straipsniuose kalbama apie neigiamas vaikų emocijas – liūdesį, ašaras, meilės ir dėmesio stoką, agresyvumą ir t.t.

Porinės dažnių lentelės rezultatus patvirtina ir *klasterinė analizė*. Išryškėja dvi klasterių grupės: pirmoji klasterių grupė susideda iš bendriausių žodžių, aiškinančių pa-

tį reiškinių; antroji - siauresnė, susijusi su šeiminiiais santykiais ir emocijomis.

Pirmoji klasterių grupė susideda iš reikšminių vienetų: darbas, užsienis, gimtinė, šeima, pinigai. Labiausiai koreliuoja „darbas“ su „užsieniu“. Su jais glaudžiai susijusios kitos reikšminių žodžių grupės „gimtinė“, „šeima“, „pinigai“. Tai dar kartą patvirtina, kad publikacijose išskiriamas pagrindinis emigracijos motyvas – pinigai.

Antroji grupė susideda iš prasminių vienetų, susijusių su šeiminiiais santykiais: vaikai, tėvai, palikimas, globėjai, išgyvenimai. Pats stipriausias klasteris yra „tėvai“ ir „vaikai“; visos trys žodžių grupės: „tėvai“, „vaikai“ ir „globėjai“ koreliuoja su vaikų „palikimu“ ir jų išgyvenimais. Taigi, galima teigti, kad žiniasklaidoje dažniausiai nagrinėjami atotolio vaikų išgyvenimai – liūdesys, vienišumas, agresyvumas, meilės bei dėmesio stoka bei globėjams išskylančios problemos.

Taigi tyrimo rezultatai parodė, kad Lietuvos žiniasklaidoje į atotolio šeimas įprasta žvelgti per neigiamų emigracijos pasekmių prizmę, straipsniams skiriant svarbias vietas leidiniuose. Daugiausia dėmesio skiriama neigiamoms tėvų išvykimo pasekmėms, t.y. vaikų patiriamoms neigiamoms emocijoms: liūdesiui, vienišumo ir išdavystės jausmui, dėmesio bei meilės stokai. Svarbu pažymėti, kad pagrindiniu emigracijos motyvu laikomos materialinės gerovės paieškos. Kalbant apie emigrantus dominuoja ekonominis semantinis laukas.

Atotolio vaikų požiūris: stigmatizavimas ir stigmos valdymas

Aptartų tyrimų duomenys byloja, kad vaikų išgyvenimai yra viena pagrindinių temų viešame diskurse. Siekiama parodyti, kad suaugusiųjų elgesys turėtų būti siejamas su vaiko gerove. Būtina atkreipti dėmesį, kad vaikų išgyvenimų ir elgesio apibūdinimai paprastai pagrindžiami suaugusiųjų asmenų vertinimais. Šiuo požiūriu Lietuvos žiniasklaidos publikacijos ir sociologiniai tyrimai mažai kuo skiriasi nuo daugelį dešimtmečių šeimos sociologijoje dominavusios tradicijos kalbėti apie vaikus, nesiteiraujant jų nuomonės. Suaugusiųjų kuriami romantiški vaiko ir vaikystės modeliai monopolizuoja vaikų pasaulėjautos tyrimus, o suaugusiųjų interpretacijos yra pavadinamos vaiko nuomonėmis (Braten 1973; Levin 2004).

Atliekant atotolio vaikų sociologinį tyrimą 2006-2007 metais kėlėme tikslą išsiaiškinti vaikų stigmatizavimo ypatumus ir stigmos valdymo strategijas, analizuojant vaikų požiūrį. Vadovavomės J. Trosto (1993; 1999) diadine šeimų tyrimo prieiga, A. R. Roschelle ir P. Kaufman (2004) stigmos valdymo strategijų klasifikacija.

Vaikų apklausai dažnai netinka suaugusiųjų apklausoms naudojamos metodikos, todėl įsisavinome ir pritaikėme šeimos sociologijoje naudojamą I. Levin (1993) trijų pakopų šeimų tyrimo metodą.¹¹

¹¹ Pirmame tyrimo etape tiriamasis sudaro savo šeimos narių sąrašą; antrame etape, naudojant popierines figūreles, tiriamasis dėlioja savo šeimos žemėlapi; trečiame etape, giluminio interviu metu, siekiama išsiaiškinti šeimos diadinę struktūrą, atstumų tarp figūrėlių reikšmes, teiraujamosi apie tiriamojo veiklą.

Atotolio vaikų apklausos rezultatai parodė, kad Lietuvos žiniasklaidoje dominuojanti tendencija į atotolio šeimas žvelgti per neigiamų pasekmių prizmę, kaltinti tėvus, ieškančius darbo užsienyje neigiamai atsiliepia vaikams. Tėvams skirta socialiai konstruojama stigma netiesiogiai deleguojama jų vaikams. Išskyrėme du atotolio vaikų stigmatizavimo būdus: stigmatizavimas apkalbomis ir stigmatizavimas guodimu. Abiem atvejais stigmatizuoti gali vaiko požiūriu „reikšmingi“ ir „nereikšmingi“ asmenys.

Stigmatizavimas apkalbomis reiškiasi tuo, kad vaikai apibūdinami kaip „blogai“ besielgiantys, prastai besimokantys, pavadinami „nemylimais“, „paliktais“. Neigiamas vaiko portretas yra pateikiamas kartu su viešu nepritarimu tėvų apsisprendimui išvykti, jų kaltinimu dėl neigiamų pasekmių vaikams. „Nereikšmingų“ asmenų apkalbos yra mažiau žalingos vaikams, nes į jas stengiamasi nekreipti dėmesio, nurodant, kad svetimi asmenys tiesiog nežino tikros situacijos šeimoje. Tuo tarpu, vaikai yra labai jautrūs „reikšmingų asmenų“ vertinimams, ypač tuo atveju, kai jie tiesiogiai pavadinami „blogais“ vaikais. Vaikas priima jam deleguojamą stigmą ir save vadina „blogu“ vaiku.

Stigmatizavimą guodimu ir gailėsčiu pavadinome paslėpta stigmatizavimo forma. Interviu duomenys leido nubrėžti tokios stigmos konstravimo eigą. Apibūdinant vaikus, suaugusieji pabrėžia jų „kitoniškumą“. Vaikai vaizduojami kaip „stokojantys šilumos“, „netekę tėvų paramos“, „ieškantys artimų žmonių“, pažymimas vaikų „padidėjęs jautrumas“. Apibrėžus atotolio vaikų „kitoniškumą“ suaugusieji „jaučia pareigą“

kalbinti, guosti vaikus, daryti išskirtines nuolaidas, siūlyti visokeriopą pagalbą. Siekdami emocinio artumo su vaikais suaugę palaiptamsiui įgyja vaikų pasitikėjimą ir tampa jiems artimais žmonėmis. Vaikas priima jam skirtą sukonstruotą „kitoniškumą“ ir mąsto apie save suaugusiųjų kategorijomis. Kitaip tariant, jaučiasi esą vieniši, „palikti“ tėvų. Darome išvadą, kad guodžiantis stigmatizavimas stipriau paveikia vaiko jausmus, nei apkalbos. Pastarųjų lengviau nepaisyti. Taip pat būtina nurodyti, kad guodžiantį stigmatizavimą inicijuoja suaugusieji, jų „padidėjęs jautrumas“ atotolio vaikų atžvilgiu.

Iškyla stigmos valdymo klausimas. Remdamiesi tyrimo duomenimis išskyrėme tris *stigmos valdymo strategijas*, kurias taiko atotolio vaikai: slėpimą, šmeižimą ir privalumų demonstravimą. Konceptualizuojant stigmos valdymo strategijas naudojome A. R. Roschelle ir P. Kaufman (2004) pasiūlyta strategijų klasifikaciją.

Slėpimu pavadinome vaikų bandymus nublėpti faktą, kad tėvai yra išvykę į užsienį, nenorą kalbėti šia tema, motyvuojant jog tai nėra svarbus įvykis. Slėpimo strategiją siejame su neigiama vieša nuomone apie atotolio šeimas.

Šmeižimo strategija pasireiškia panašaus likimo šeimų gyvenimo istorijų perteikimu išskirtinai neigiamame kontekste. „Kitų“ šeimų neigiama patirtis yra priešpriešinama savosios šeimos patirčiai, savosios šeimos narių (tėvų, giminių ir kt.) elgesys yra pateisinamas.

Privalumų demonstravimo strategija pasireiškia visokeriopų „gyvenimo be tėvų“ privalumų vardinimu: didesnė sprendimų ir

elgesio laisvė, mažesnė suaugusiųjų kontrolė, nauji įgūdžiai, galimybė laisvai naudotis gyvenamuoju būstu. Nurodomi „tikrieji“ ir „tariami“ privalumai.

Stigmos valdymo strategijas naudoja vaikai, patiriantys stigmatizavimą. Tyrimas parodė, kad atotolio vaikai ne visuomet yra stigmatizuojami ir nebūtinai susilaukia išskirtinio dėmesio, apkalbų, paguodos. Paaikškėjo, kad stigmatizavimas yra labiau tikėtinas tose vietovėse, kur emigracija nėra intensyvi, tuo tarpu, ten, kur migracijos procesai paliečia didelį šeimų skaičių, stigmatizavimas yra mažiau tikėtinas. Būtina pažymėti, kad stigmatizavimą gali sąlygoti ne tėvų išvykimo faktas, bet vaiko gyvenimas globos namuose (internete).

Tyrimas parodė, kad stigmatizavimui jautresni tie vaikai, kurie jaučiasi „palikti“. Šis jausmas pasireiškėdavo dvejopai: tėvų kaltinimu ir nesaugumo jausmu. Vaikai nesijautė „paliktais“ ir buvo atsparesni stigmatizavimui tuomet, kai tėvai paaikškina vo vaikams išvykimo priežastis ir trukmę arba tuomet, kai vaikai patys dalyvaudavo, sprendžiant tėvų išvykimo klausimus ir organizuojant jų įsidarbinimą kitoje šalyje. Šie vaikai susitaikydavo su situacija, pripažindami jos laikinumą ir laikydami tėvų išvykimą geriausiu įmanomu šeimos finansinių problemų sprendimu.

Teorinė atotolio šeimos refleksija

Šioje straipsnio dalyje, remiantis tyrimų metu atskleistais atotolio šeimų ypatumais, nagrinėsime naujo šeiminio darinio teorinę trianguliaciją. Siūlome tokias šeimas

nagrinėti „šeiminio streso“, „socialinių mainų“ teorijų požiūriais, pasvarstyti apie rizikos tezes, individualizacijos sklaidos nuostatos, socialinių tinklų, šeiminių problemų prieigų taikymą.

Atotolio šeima R.Hillo „šeiminio streso“ teorijos požiūriu

Šeiminio streso teorija plėtojama socialinių sistemų teoriniame lauke. Šeimos apibrėžiamos ir kaip realios, ir kaip simboliškos struktūros. Teorijos ištakos yra siejamos su klasikiniiais R.Hillo (1949) darbais, nagrinėjančiais karo išskirtų ir vėliau susijungusių šeimų patirtį. R.Hillas pasiūlo šeimos streso modelį, pavadintą ABC-X vardu. Parodoma, kad X ženklų pažymėtas šeimos stresas arba krizė yra vediniai kelių veiksnių: A – stresoriumi vadinamo įvykio, B – šeimos resursų arba galių pobūdžio, C – reikšmių, kurias šeima suteikia stresoriui.

R.Hillo modelis buvo koreguojamas ir papildomas „šeimos atsparumo“, bendrumo jausmo, vadinamo dvasingumu, tyrimais; taikoma naracinė analizė bei socialinės konstrukcijos metodologija (McKenry, Price 2005). Nepaisant nuolatinės modelio „korekcijos“ ABC-X modelis yra laikomas baziniu modeliu šeimos stresui tirti.

Konceptualizuojant vieno/abiejų tėvų išvykimą į užsienį kaip stresorių, taikytinas ABC-X šeimos streso modelis. Šiuo atveju, atotolio šeima tiriama kaitumo ir adaptacijos požiūriais pokyčių ir stresorių erdvėje. Apibrėžiant stresą vartojama įtampų sąvoka ir nurodoma, kad įtampų neįmanoma eliminuoti iš šeiminio gyvenimo, o „laimingos

šeimoms“ įvaizdis nesiejamas su šeimos gyvenimu be streso. Kita vertus, pabrėžiama skirtis tarp „numanomų“ stresų, siejamu su šeimos kaitumu (santuoka, tėvyste/motinyste, senėjimu, mirtimi) ir netikėtų stresų, turinčių šeimą traumatizuojančių galių (pavyzdžiui, vieno/abiejų tėvų išvykimas). Šių stresorių poveikis šeiminiam gyvenimui kardinaliai skiriasi.

Laikomasi nuomonės, kad stresorius turi sklaidos potencialą, kitaip tariant, vienas stresorius (pvz. tėvų išvykimas) gali sukelti grandininę šeiminių pokyčių reakciją (pvz. tarpasmeninių santykių pokyčius, negalią, skyrybas ir kt.). Svarbi nuostata, kad stresoriaus poveikį medijuoja šeimos resursai ir šeimos narių situacijos vertinimas. Tokiu būdu, stresoriaus poveikis gali būti vertinamas tik konkrečios šeiminės situacijos požiūriu.

Atotolio šeima J.Scanzoni socialinių mainų teorijos požiūriu

Tyrimų metu atskleisti atotolio šeimų ypatumai, apibrėžiantys tokias šeimas kaip transnacionalines socialines grupes, pasižyminčias grupės narių savitarpio mainais bei socialinės šeimos bruožais, leidžia jas nagrinėti socialinių mainų požiūriu. Manome, kad šeimos sociologo J.Scanzoni teorinių įžvalgų eksplikacija galėtų tapti atotolio šeimų teoretizavimo erdve.

Vietoj įsigalėjusios priešpriešos šeima/alternatyvios šeimos formos J. Scanzoni (1993) siūlo tyrinėti „pirmines grupes“, išskirdamas dvi šių grupių formas: „generalizuotų mainų“ ir „apribotų mainų“ grupes.

Nurodomi jų tyrimo kontekstai: kultūrinis, struktūrinis ir procesinis. J. Scanzoni apibrėžia sąlygas, kuomet „generalizuotų mainų“ grupės įsitvirtina kaip socialinės šeimos, siejamos išorinių (materialinių) ir vidinių (emocinių) ryšių, bet nebūtinai giminystės ryšių. Kitaip tariant, aplinkos veiksnių sąlygoti „generalizuoti mainai“ gali suburti į socialinę grupę asmenis, kuriuos gali sieti, bet gali ir nesieti giminystės ryšiai. Savitarpio mainai („išoriniai“ ir „vidiniai“) yra traktuojami kaip veiksniai, sąlygojantys naujas bendruomeniškumo apraiškas.

Būtina nurodyti, kad, plėtodamas J. Alexanderio nuostatą apie makro ir mikro lygmenų integraciją, J. Scanzoni nagrinėja ne tik „generalizuotų mainų“ vyksmą, bet ir diadinį „apribotų mainų“ konstravimą.

Tyrinėjant atotolio šeimas mainų teorijos požiūriu siūlome jas apibrėžti kaip išplėstines šeimas (kelių kartų, giminystės ryšiais susietų asmenų) arba kaip socialines šeimas. Pastaruoju atveju, vienam/abiems tėvams išvykus į užsienį, globėjai, seneliai, draugai ir kt. asmenys gali būti laikomi šeimos nariais. Tokiai grupei priklausančius asmenis nebūtinai sieja giminystės ryšiai, tačiau asmenis vienijančių išorinių ir vidinių savitarpio mainų dėka konstruojamas šeiminis „mes-saitas“.

Dar keletas eksplikacijų

Tėvų išvykimo į užsienį motyvų analizė byloja apie motyvų įvairovę, jų sąryšį bei skirtingą sprendimo priėmimo laikotarpį. Šiuo požiūriu, atotolio šeimų tyrimams galima taikyti šeimos sociologo R. Bulcrofto

teorinę prieigą. R. Bulcroftas (2000) eksplikuoja U. Becko (1998) rizikos tezę ir ją taiko tarpasmeninių santykių šeimoje tyrimui. Anot autoriaus, šeiminiuose santykiuose rizika gali būti tiriama, skiriant riziką, susijusią su pasirinkimu, baime priimti neteisingą sprendimą ir atsakomybe už pasirinkimo pasekmes.

Be to, taikytina individualizacijos ir racionalumo išsigalėjimo tarpasmeniniuose santykiuose nuostata (Beck, Beck-Gernsheim 2002; Beck-Gernsheim 2002), kuomet tokios vertybės kaip asmens autonomija, asmeninės erdvės paieškos koreguoja šeiminius santykius „pošeiminės šeimos“ pavidalu. „Savadarbės biografijos“ (E. Beck-Gernsheim sąvoka) siekis, pasireiškiantis individualiu biografijos konstravimu, siejamas su asmens veiksmumu, savikontrolė ir gebėjimu planuoti veiklą. Taigi, individualus gyvenimo konstravimo scenarijus integruoja riziką ir asmeninę atsakomybę už pasekmes.

Tyrimų rezultatai byloja apie prielaidas atotolio šeimas tyrinėti socialinių tinklų sklaidos (Milardo, Wellman 2005) ir šeiminių problemų sprendimo (Vuchinich 1999) požiūriais. Šiuo metu atliekamas vaikų, mokytojų, socialinių darbuotojų sociologinis tyrimas, pasitelkiant socialinių tinklų teoriją. Tokiu būdu, šeimų konceptualizaciją minėtų prieigų požiūriu laikysime užduotimi ateičiai.

Atotolio šeimų sociologinio tyrimo gairės

Baigiamoje straipsnio dalyje apibendrinimus pateiksime bendriausių tyrimo gairių pavidalu. *Pirma.* Siūlome nevertoti ter-

minų: „išskirtos šeimos“, „niekieno vaikai“, „palikti vaikai“, „telefoniniai vaikai“, stigmatizuojančių į užsienį išvykusių tėvų šeimas ir vaikus. Siūlome vartoti terminus „atotolio šeima“ ir „atotolio vaikai“, kurie nurodo į „tolį“, bet ne „atskirtumą“. Juose nėra stigmatizuojančios konotacijos.

Antra. Siūlome atsisakyti požiūrio į branduolinę šeimą, kaip į norminančią kategoriją, kuri kitas šeimines partnerystes įtvirtina kaip „deviacijas“. Į atotolio šeimas siūlome žvelgti kaip į naują šeimines partnerystę, sąlygotą globalizacijos ir laisvo darbo judėjimo veiksmų, socialinės ekonominės situacijos Lietuvoje bei įsitvirtinančių individualizacijos tendencijų.

Trečia. Tyrinėjant atotolio šeimas sociologiniu požiūriu siūlome atsisakyti šeimos sutapatavimo su vienu namų ūkiu ir nagrinėti savitas namų ūkių konfigūracijas. Pastarąsias tyrinėti kaip socialiai konstruojamus, kontekstuales ir kaičius darinius.

Ketvirta. Pripažįstant, kad atotolio šeimos turi jas vienijančių struktūros, elgesio ir emocinės savijautos bruožų, nederėtų kalbėti apie atotolio šeimas apskritai. Tai heterogeninė grupė, kurioje šeimos skiriasi migracijos motyvų, išvykstančių tėvų skaičiaus ir santuokinio statuso, išvykimo trukmės, vaikų gyvenimo sąlygų ir vietos požiūriu. Kiekvienu atveju šeimos struktūra, tarpasmeniniai santykiai ir problemų įveikos būdų patirtis yra savita. Tėvų išvykimo pasekmės vaikų fizinei ir emocinei savijautai taip pat yra skirtingos.

Penkta. Atotolio šeimos kaip socialinio konstrukto daugiadimensiškumas (šeiminio

streso požymiai, socialinės šeimos bruožai, suaktyvėjusi rizikos dimensija, transnacionalinė tinklaveika) orientuoja į teorijų ir tyrimo metodų novatorišką trianguliaciją. Siūlyme taikyti R. Hillo, J. Scanzoni, J. Trosto,

R. Bulcrofto, R. M. Milardo ir B. Wellmano, S. Vuchnicho teorines išvalgas. Tyrimo metodų trianguliacija turi atskleisti įvairių šeiminių sąveikos dalyvių požiūrius bei klausimų pateikimą viešuose diskursuose.

LITERATŪRA

1. Bauman, Zygmunt. 2004. *Wasted Lives: Modernity and its Outcasts*. Cambridge: Polity Press.
2. Beck, Ulrich. 1998. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.
3. Beck, Ulrich, Elisabeth Beck-Gernsheim. 2002. *Individualization*. London: Sage Publications.
4. Beck-Gernsheim, Elisabeth. 2002. *Reinventing the Family*. Cambridge: Polity Press.
5. Braten, Steve. 1973. "Model Monopoly and Communication", *Acta Sociologica* 16: 98-107.
6. Bulcroft, Richard. 2000. "The Management and Production of Risk in Romantic Relationships: A Postmodern Paradox", *Journal of Family History* 25 (1): 63-92.
7. Hill, Reuben. 1949. *Families under Stress*. Westport, CT: Greenwood.
8. Juozeliūnienė, Irena. 2003. *Janas Tros-tas ir šeimos sociologija: naujos tyrimo galimybės*. Vilnius: Garnelis.
9. Levin, Irene. 1993. "Family as Mapped Realities" *Journal of Family Issues* 14: 82-92.
10. Levin, Irene. 2004. "Norwegian Children's Perception of Divorce – One or More Phenomenon?" in Hannele Forsberg and Anja Riitta Lahikainen (eds.) *What's New? Nordic-Baltic Perspectives on Childhood and Families*. Tampere: Tampere University Press. Adresas internete: <http://tampub.uta.fi/childhood/951-44-6184-3.pdf>.
11. Levin, Irene, Jan Trost. 2000. „Stepfamily as Dyads – Direct and Indirect Relationships“ *Journal of Comparative Family Studies* 31 (3): 137-154.
12. Statistikos departamentas. 2007. Adresas internete: http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/list/?cat_y=1&cat_id=3.
13. Maslauskaitė, Aušra, Vlada Stankūnienė. 2007. *Šeima abipus sienų: Lietuvos transnacionalinės šeimos genezė, funkcijos, raidos perspektyvos*. Vilnius: TMO, STI.
14. Milardo, Robert M., Barry Wellman. 2005. "The Personal is Social" in William Dragon and Steve Duck (eds.) *Understanding Research in Personal Relationships: A Text with Readings*. London: Sage Publications: 244-247.
15. McKenry, Patrick C. and Sharon J. Price (eds.). 2005. *Families and Change (Coping With Stressful Events and Transitions)*. London: Sage publications.
16. Omre, Cecilie, Liv Schjelderup. 2002. "Commitment to Partnership in Social Work". Paper presented at the conference *Professionalization of Social Work: Same Concepts in Different Contexts?* Bodo: Bodo Regional University.
17. Parrenas, Rhacel S. 2005. *Children of Global Migration: Transnational Families and Gendered Woes*. Stanford: Stanford University Press.
18. Roschelle, Anne R., Peter Kaufman. 2004. "Fitting in and Fighting back: Stigma Management Strategies among homeless kids" *Symbolic Interactionism* 27 (1): 23-46.
19. Scanzoni, John, William Marsiglio. 1993. "New Action Theory and Contemporary Families" *Journal of Family Issues* 14 (1): 105-132.

20. Trost, Jan. 1993. "Family From a Dyadic Perspective" *Journal of Family Issues* 14 (1): 92-104.

21. Trost, Jan. 1999. "Family as a Set of Dyads" in Barbara H. Settles (et al.) (eds.) *Con-*

cepts and Definitions of Family for the 21st Century. New York: The Haworth Press: 79-91.

22. Vuchinich, Samuel. 1999. *Problem Solving in Families: Research and Practice*. London: Sage Publications.

ABSTRACT

FAMILY WITH PARENTS ABROAD: NEW CHALLENGE FOR FAMILY SOCIOLOGY

The article deals with new family structures as consequences of temporal migration of one or both parents abroad, while their children live in Lithuania alone, looked after by relatives, state institutions. The extent of this trend poses a challenge to family institution. The questions are raised whether these transnational family structures become an alternative to a nuclear family as was the case with cohabitation, commuting families, and LATs? What cognitive and emotional charge is contained within the public discourse of these families and how these new structures can be conceptualized in the academic field?

The authors of the article seek to discuss the results of three sociological research studies, carried out from 2004 to 2006. Triangulation of methods and theoretical reflection of this new family form is presented. The data disclose the way families with parents abroad are portrayed in Lithuanian press and internet portal. Stigmatization and stigma management strategies experienced by children are reported. Theoretical reflection of new family form in terms of family stress and social exchange theories are discussed as well as explication of risk dimension and social networking are suggested.

Įteikta 2007 10 30
Pateikta spaudai 200

Sociologijos katedra,
Filosofijos fakultetas,
Vilniaus universitetas,
Universiteto 9/1; LT-01513
Vilnius
El.paštas: irena.juozeliuniene@takas.lt